

SOSYAL BÜTÜNLEŞMEDE HOŞGÖRÜNÜN YERİ

MUSTAFA E. ERKAL*

UNESCO tarafından 1995 "Hoşgörü Yılı" olarak benimsenmiş bulunmaktadır. Hoşgörü yılında bulunduğumuz bir dönemde, fert ve sosyal gruplar arasında daha uyumlu, sosyal ve kültürel bakımdan daha çok bütünleşmek için hoşgörüye sahip bir tavır ortaya koymamızın gerekli oluşu tartışılmayacak bir gerçektir.

Türkiye'nin üniter bir devlet olarak kuruluş felsefesinden günümüze, millî kimliğimiz olan Türk kimliğine kadar, Türk Milletinin bugün ve yarın varolma gerekçesi olan millî kültür unsurlarımızdan taviz vermeden, onları tartışma konusu bile yapmadan farklı siyasî görüşlere, daha çok katılımcılığa, çok sesliliğe alternatifsiz kalmamak için hoşgörülü davranmamız gerekmektedir.

Demokrasinin bir fazilet ve hoşgörü rejimi ve mutabakatlar anlayışı üzerine kurulabileceğini ve samimi, faziletli insanlarca yürütülebileceğini göz ardı etmeden, farklı görüşlere de tahammül etmenin aslında kendi fikirlerimizin varlığının en önemli gerekçesi olduğunu farkederek *hoşgörüye* yaklaşmalıyız. Farklı siyasî görüşlere sahip iki parti, belki de farketmeden biri diğersinin vazgeçilmez oluşlarının da teminatıdır. Hoşgürsüz bir ortam, farklı görüş ve inançlara sahip fert ve grupları, içe kapanmaya hatta mütecaviz eğilimlere de sürükleyebilir.

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Beyazıt, İSTANBUL.

Birliktelik, aynı millete mensup olma, ne azınlığın çoğunluğa, ne de çoğunluğun azınlığa tahakkuk edebildiği bir uygulamadır. Nitekim, Türk Devlet anlayışının bu hususu tarih boyu yaşanan bir pratik haline getirmesi sebepsiz değildir. Tarih boyu Müslüman olmayanların "azınlık" olarak kabul edilmesi ve onlara çeşitli hakların hatta imtiyazların verilmesi, farklılıkları -eğer varsa- reddetmeyen, farklılıklar üzerinde Tevhid (birlik) arayan bir dünya görüşünün izlerini taşır. Bundan dolayı "tahrir defterleri"nde Müslüman-Hristiyan ayrımı, Hristiyanların da kendi aralarında tasnifi bulunmaktadır. En azından kültürel bakımdan, *Türk kimliği* içinde düşünülebilmesi mümkün olan akraba topluluklarının bilhassa Balkanlar'da ve Kafkaslar'da bilimsel olmayan biyolojik gerekçelerle çoğunluk dışı tutulmaları cihetine gidilmemesi, onlara ayrımcı bir gözle bakılmaması, kabileci olunmaması ve günümüzde 1982 Anayasası'nın 66. maddesinde "*Türk Vatandaşlığı*"nın tarifinde yer alan Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür" ifadesi, tarihin süzgecinden bugüne sarkan ve aslında iftihar edilmesi gereken bir bakış tarzıdır. Bugün bazı Batı Avrupa ülkelerinin (Almanya) anayasalarında vatandaşlıkta bile hâlâ değişmeyen, *soy, kan birliği* yerine, bizde *kültür birliği*'nin esas alınması Türkiye Cumhuriyeti için bir övünç kaynağıdır. Tarihî miras olarak her bir Türk Devletinden daha sonrakine geçen hoşgörü anlayışının da bir göstergesidir. Bu gösterge, Ahilik teşkilatından çeşitli müesseselere kadar barış döneminde yaşatılmış, savaş dönemlerinde ise, düşmana aciz kaldığı dönemlerde hoşgörü ile yaklaşmıştır. Hoşgörü ve kindar olmama, düşmanlıkları kolay unutma, Türk milletinin bazılarına göre bir fazileti, bazılarına göre ise, zaafıdır.

Köklü devlet geleneği bulunan ve izinle millî bağımsızlığa kavuşmamış her ciddi devlette hoşgörü ile karşılanamayacak tekliflerin, "çözüm"lerin bizden de hoşgörü görmemesi kadar tabii bir şey olamaz. Kural dışılığı genelleştirecek bir hoşgörü de, hoşgörünün amacı dışında kullanılmasıdır.

Hoşgörü yılında birarada yaşama, bilhassa Dünyamızda çeşitli engellerle karşı karşıyadır. Avrupa'nın ortasında Yahudilere bir zamanlar uygulanan katliamı (jenositi) bile geride bırakan Bosna-Hersek'de Sırp larca sürdürülen katliamlar ve etnik temizlik, bu katliamlara hoşgörü ile bakarak tasdik eden

medenî Batı âlemi, hoşgörü kavramının anlam ve öneminin ne ölçüde kavranamadığını ortaya koymaktadır. Ama bütün bunlara rağmen, 1995 Yılı'nın nasıl "Hoşgörü Yılı" olarak kutlanacağı sorusu zihinleri işgal etmektedir.

Ülkemizde uzun yıllar kimlik krizinin müşahhas (somut) örnekleriyle karşılaştırılmış, karşılıklı hoşgörüyü ve birlikte yaşadığımız ortak müştereklerimizin bulunduğunu bile hesap edememiştir. Hiç olmazsa, anlaşabildiğimiz noktalarda biraraya gelebilmek, uzlaşabilmek yerine, hep ayrıldığı noktaları ön plana çıkarmış ve onlara öncelik vermiştir. Aydın olabilmenin, Cumhuriyete sahip çıkabilmenin yolunun, toplumda sosyalleşmiş, halkın benimsediği millî ve manevî değerlerle mutlaka çatışmadan geçtiği zannedilmiştir. Aydın tipi mutlaka çoğunluğa karşı *marjinalleşme* olarak görülmüş, kendi kendimize asgari ölçüde hoşgörülü olmada yanlışlar yapmışızdır. Aslında yetiştirilme tarzımız analiz yapabilmeye, araştırmaya ve soruşturmaya değil, telkine açık olmuş, ikili cepheleşmeye müsait ortam siyasete de taşınmıştır. İnsanları, liderleri ve belirli tarihî dönemleri ya yüceltmiş, ya da yermişizdir. Artılı ve eksili düşünme alışkanlığını yeterince kazanamamışızdır. Ancak, son senelerdeki gelişmelerin de ümit verici olduğunu ifade edelim.

Kimimiz millî kültür unsurlarımıza, millî ve manevî değerlerimize karşı tavır olarak itibar ve statü kazanabileceğimizi zannetmişizdir. Farklı fikirde olan insanların görüşmesi, yan yana gelmesi bile yadırganmış, "ben onu nasıl değiştirebilirim ki" zihniyetiyle karşı tarafa bakılmıştır. Mutlaka onun kendi doğrultumuzda değiştirilmesi gerektiği varsayılmıştır.

Hoşgörüsüzlüğümüzün en başında kendi kendimize olan tutum ve davranışlarımız gelir. Türk kimliğini reddetme, kültür dışında biyolojik ve genetik özellikleri ön plana çıkararak Türkiye'de yapay kimlik üretme gayretleri, Türkiye'de Türk kimliğini Irak'daki gibi bir mozaik parçası olarak görmek ve "*Türkmen etkinliği*" kapsamında düşünmek, bir başka ifade ile Anadolu coğrafyasında onu hakim kültür olarak görememek kendi kendimize hoşgörüsüzlüğümüz değil midir?

Meselâ hepsi de bizden birer çizgi olan TV'de "İpek Yolu" dizisini "Turancı" olarak suçlamak, Hac görüntüsünü "*İslâmcı*" olarak yadırgamak, "Ertuğrul Gazi'yi Anma ve Söğüt Şenliği" ve "Avrupa'da Türk İzleri" dizilerini "*Osmanlıcı*" ve "*şövenist*" olarak suçlamak kendi kendine karşı hoşgörüsüzlük ve kendini inkâr değil midir? Anadolu'nun Türkleşmesi ve

İslâmlaşmasını sağlayan Malazgirt Zaferi'ni Batılı "Hristiyan fundamentalist" çevreler gibi işgalcilikle suçlamak, hurafe ile gerçeği ayırt edememek, Türk tarihinde emperyalizm aramak, Atatürk'ü "Türk dehşeti yarattı" diye suçlamak, Türkçe konuşulması gereken yerde yabancı dil kullanmak, yabancı kelime ile konuşmak, İkinci Boğaziçi köprüsüne Fatih Sultan Mehmet adı verilirse padişahlığın geri gelebileceğini ünvanlı kişilerin basın toplantısı ile açıklamaları, Cumhuriyetin valileri nasıl olur da Hacca gider diye ortaya düşmek, her konuda "irtica" şartlı refleksi içinde olmak, tıp tarihi, halk hekimliği ve halk ilâçları gibi konuları Tıp devrimine karşı görmek, İslâm ülkeleri ile ilgili toplantılarda üst seviye yetkililerin laiklik zedelenir endişesi ile Kuran-ı Kerim okunduktan sonra salona alınmaları, Mehmetçik yerine "Meçhul asker" arayışları, gemilerin kızaktan denize indirilme törenlerinde şampanya patlatmak, 1980 öncesi nüfus kağıtlarında moda fikir akımına uyararak ayyıldızı sola bakar hale getirmek ve daha birçok örnek önce kendi kendimize hoşgörülü olmadığımızı ortaya koymuyor mu? Bilgilendirme, aydınlatma ve eğlendirme görevleri olan bazı TV kanallarındaki program yapımcılarının milleti kendileri gibi düşünmeye zorlamaları, telkinler ve şartlandırmalar peşinde olmaları, hoşgörü ve topluma saygı ile bağdaşabilir mi?

Resmî belge niteliğindeki bazı dökümanlarda net olmayan ve değişik çağrışımlar yapabilecek ifadelerden de kaçınmak gerekir. Yanlış anlamlara imkân verecek bazı metinlerin, ifadelerin de *hoşgörü* ile karşılanmaması gerekir. Ayrıca Türkçemizi bozacak hususlara da hoşgörü ile yaklaşmamalıyız.

Yukarıda ifade ettiğimiz konuyu müşahhas iki örnekle açıklayalım.

Örneklerden birisi Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı Stratejisi'nde geçmektedir. Resmî Gazete'de de yayınlanan Plân Stratejisinde şu ifade dikkatimizi çekmiştir:

"Vatandaşların etnik, kültürel ve dile ilişkin kimlik özelliklerinin özgürce ifadesinde, korunmasında ve geliştirilmesinde karşılaştıkları yasal ve fiilî eksiklik, engel ve sınırlamalar ulusal bütünlük içinde giderilecektir."¹

¹ 6 Mayıs 1995 tarih ve 22279 sayılı *Resmî Gazete*, s. 39.

Bu resmî ve üstelik Resmî Gazetede yayınlanmış belgede vatandaşların önündeki sözü edilen "*yasal ve fiilî eksiklik, engel ve sınırlamalar*"ın neler olduğu açık ve net bir şekilde belirlenmediği ve tarif edilmediği sürece, Strateji'de böyle bir ifadenin yer alması doğru olamaz ve ciddiyetle bağdaşmaz.

İkinci verebileceğimiz örnek ise, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın "Yurtdışı İşgücü Sorunları" başlığı altında yer alıyor: "Yurt dışında yaşayan gençlerin buldukları toplumun ihtiyaçlarına uygun vasıfta yetiştirilmeleri için gerekli tedbirlerin alınmasına devam edilecektir."²

Burada "buldukları ülkelerin ihtiyaçları" ifadesi de yanlış anlamlara açıktır. Hele yabancı düşmanlığının ön plana çıktığı bir dönemde, bu ifade ile gençlerimiz, herhalde buldukları ülkelerin insafına terkedilmek istenmektedirler.

Makalemizin başlığında "*sosyal bütünleşme*" ve hoşgörü yer aldığına göre yeterince anlaşılmadan tartışılan bir kavram olan sosyal bütünleşme üzerinde de kısaca duralım.

Hoşgörü ve birbirini kabul ederek ilişkileri geliştirmek bütünleşmeye katkıda bulunur diye ortaya konan birçok görüş ve teklif, bütünleşmeden çok çözülmeye yol açabilir. Meselâ Osmanlı'da bile görülmeyen mahallî dillerle eğitim ve öğretim, TV yayını, üniter devlet anlayışını bozacak ölçüde mahallileşme, mahallî yönetimlere adetâ derebeylik yolunu açmak, Türk kimliği dışında sunî (yapay) kimlik arayışlarına çıkmak ve benzeri örnekler bütünleşmeye giden yola engeller koymaktır. Toplumlari bölerek birleştirmek sosyal bütünleşme tanımına girmemektedir.

Bunların demokratikleşme ve insan hakları kılıfına sokulması dikkatlerden kaçmamaktadır.

Sosyal bütünleşme kavramı, İkinci Dünya Savaşı sonrası gündeme gelen bir kavramdır. Bilhassa Avrupa ülkeleri Harbin yıkıntılarını ve zararlarını ortadan kaldırdıkça, ekonomik alanda geliştikçe, bu defa ekonomi dışı

² Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, (1990-1994) Ankara 1989, s. 307.

sektörlerde çeşitli meselelerle karşılaştıklarını farketmişlerdir. Ekonomik gelişme ve büyümedeki başarılı sonuçlara rağmen, toplumlarda sosyal ve kültürel alanlarda ortaya çıkan sosyal hastalıklar (içe kapanma, sosyal ilişkilerin zayıflaması, fertçi ve faydacı tavırlar, anomi, intihar, yüksek boşanma oranları, kayıtsızlık ve ilgisizlik, saldırganlık, cemaatleşme eğilimleri, sapmalar, sınıf ve grup şuurunun millî şuru perdelemesi vb.) dikkatleri başka tarafa çekmiştir. Milletlerin kalabalıklaştırılması, coğrafyaların vatansızlaştırılması gayretleri, mahallî ve millî değerlerin çatıştırılması, fert ile toplumu karşı karşıya getirme çabalarının özgürlükçülük olarak ortaya konması, etnik ve mezhep çatışmalarından medet umulması sosyal bütünleşme kavramına ayrı bir önem kazandırmıştır.

Sosyal farklılaşma ve işbölümünün artışı, teknolojinin her alanda kendini hissettirmesi ve insanı insanla karşılaşmaktan alıkoyucu kolaylıklar sağlaması, karmaşıklaşan toplumların daha kolay parçalanmalarında adetâ itici bir güç oluşturmuştur.

Bütün bunlara karşılık, *sosyal bütünleşme*, statik, zora dayalı ve değişmesiz bir denge hali olarak anlaşılmalıdır. Bölünme, farklılaşma kadar bütünleşme de aranır olmuştur. *Farklılaşma* ve bütünleşmenin ikiz kardeşler olarak ele alınması sebepsiz değildir.³ Sosyologların, sosyal bütünleşmeyi *cemaat* tipi, kısmen homojen (yeknesak) bir yapıdan çok, *cemiyet* tipi heterojen (karmaşık) bir yapıda aramalarının sebebi bundandır. İstikrar ve bütünleşme, menfaat çatışmalarına, değişmeye, çekişmeli pazarlığa engel değildir.

Sosyal gruplar arasındaki sosyal mesafenin, toplumun işleyen bütününi aksatmaması *sosyal bütünleşmedir*.⁴

Sosyal bütünleşme, dar ve sınırlı bir mensubiyet şuurunun üstünde millî seviyede kapsamlı bir mensubiyet şuurunun hissedilmesi ve fark edilmesidir. Kültür unsurlarından fert ve sosyal grupların aldıkları pay arttıkça, sosyal

³ Hotton, R.J., *and Economy and Society*, London 1992, s. 239.

⁴ Erkal, M.E., *Sosyoloji (Toplumbilimi)*, 6. baskı, İstanbul 1995, s. 272.

bütünleşme de güçlenir. Sosyal bütünleşme içi fikirle doldurulamayan tören nutukları ile sağlanabilecek bir şey değildir. Fert ve sosyal grupların bugünü ve yarınını ortak görmeleri, birlikteliği benimsemeleri bütünleşmeyi sürekli ve anlamlı kılar.

Kültür ve millî eğitim politikaları belirlenmiş, istikrarlı, sürekli arayış içinde olmayan ve millî mutabakatlara göre şekillenmiş ülkelerde sosyal bütünleşme daha kolay sağlanır. Halkı ile aydını arasında aşılmaz köprüler olan toplumlara ise, bütünleşmeyi yıllarca tartışmak düşer. Halkla bürokrasinin kaynaşması, değer hükümlerinde, temel konularda büyük ayrılıkların olmaması, yönetenlerle yönetilenlerin iki ayrı ordu gibi şekillenmemesi bütünleşmeye yardımcı olabilir. Bir tarafta Osmanlı, diğer tarafta Cumhuriyet düşmanlığı, din ve ilmin mutlaka çatışacağı varsayımı, şeriatı bilmeden şeriat, laikliği bilmeden laiklik düşmanlığı ikili kampanyaları tahrik eder ve mutabakatları önler. Bilimsel olmayan duygusal karşıtlıkları besleyen bir ortam bütünleşmeye ve ona yardımcı olacak hoşgörü anlayışına fayda sağlayamaz. Yetiştirilme tarzımız da cephelenmeye müsaittir. İnsanları veya belirli dönemleri ya gökyüzüne çıkarır ya da yerin dibine batırırız. Artılı eksili düşünemeyiz.

Şunu artık kavrayalım ki, *sosyal bütünleşme*, Türkiye'de etnik değil* alt-kültür özellikleri gösteren ancak aynı millete ve millî kültüre mensup

* Etniklik, doğuştan sonra kazanılan kültürel değerlere endeksli bir kavramdır. Etniklikte ölçü, kültürün unsurlarından sadece biri değildir. Etniklik göstergesi sadece dil veya mahallî dil değildir. Mimariden, geleneksel sanatlara, edebiyat geleneğine, musikiye, örf âdetlere, ahlâk anlayışına, dine ve dile kadar her unsuru kapsar. Kültür de bu unsurlardan sadece birisi değil, hepsini kapsayan karmaşık bir bütündür. Aynı bir etniklik, aynı bir kültürel kimlikten güç alır. Aynı bir kültürel kimlik tayini de ne bizi siyasetçilerin iradeleri ile ve ne de bazı entellerin arzularıyla şekillenir. İsmarlama sosyal yapı yaratılamaz. Aynı bir kimlik için kültür unsurlarının hepsinde veya çoğunda hâkim (dominant) kültürden farkedilebilecek farklılıkların olması gerekir. (Bu konuda Bkz: Haralambos, M., *Sociology, New Directions*, (7. Edition), Oxford 1992; Goodman, N., *Introduction to Sociology*, New York 1992; Jary D. and J., "Ethnic Group" maddesi, *Dictionary of Sociology*, Glasgow 1991 ve Erkal M.E., *Etnik Tuzak*, 3. Baskı, İstanbul 1994). Osmanlı siyasî anlamda mozaikti ama kültürel anlamda Türk

olma Őuuruna sahip grupları, önce ayırmak ve sonra da suni bir Şekilde paraladığımız unsurları birleŐtirmeye çalıŐmaktan geçmiyor. Bu çeliŐkiye de hoşgörülü bakamayız.

Her ferdi mensup olduğu toplumun, milletin karŐısına ayrı bir kimlikle dikmek, Dünyanın hiç bir yerinde görülmemektedir. Ancak, Türkiye'de bazı aydınlar tarafından savunulmaktadır. Madem ki herkesin ayrı nüfus kağıdı ve hüviyeti var, neden herkes ayrı kimlikle ve tek olarak düŐünülmesin! Bir başka ifade ile, artık mozaiği sadece toplum seviyesinde değil, fert seviyesinde de düŐüneceĐiz. AltmıŐ milyon nüfusun her biri diğerlerinden ayrı ve ortak hiç bir tarafı yok!

Kimliği tartıŐırken onun sosyal ve kültürel boyutunu reddeden anlayıŐın yapacağı en olumlu iŐ, sosyoloji ile ilgili kaynakları taramak ve bunlardan istifade etmek olmalıdır.

Kültürünün —farklı ölçülerde ve zamana göre deĐiŐen— hâkim (dominant) kültür olduğu bir yapı idi. Bu yapıda Türk Kültürü bütünü tamamlayan ve bütünü üzerinde etkisini kaybetmiŐ bir basit mozaik parçası olmamıŐtır. Kültürel yabancılaŐmanın kendini hissettirdiği BatılılaŐma dönemleri için de bu geçerlidir.